

BONES I MALES NOTÍCIES SOBRE EL POPULISME EUROPEU

JAN-WERNER MÜLLER

Professor de Ciències Polítiques, Princeton University.
Autor de *Democracy Rules* (Farrar, Straus and Giroux, 2021)

Respecte al populisme a Europa, hi ha dues sensacions comunes que semblen estar en relativa tensió entre elles. D'una banda, l'opinió que promulga que, des de fa una dècada aproximadament, Europa està sent assetjada per una onada populista; de l'altra, l'afirmació tranquil·litzadora que, si bé el populisme pot tenir una dimensió transnacional, en la pràctica no pot existir quelcom com una «Internacional Nacionalista» –es pressuposa aquí, evidentment, que el populisme de dretes i el nacionalisme són més o menys equivalents–. Cal revisar ambdós punts de vista. Aquesta primera onada, a la qual fan referència cada dia comentaristes, polítics i fins i tot alguns politòlegs, avui no existeix. Malgrat tot, i en contra d'aquells que intenten tranquil·litzar-nos davant l'espectre populista que assetja Europa, és perfectament possible la generació d'una Internacional de nacionalistes, tot i que això no vol dir que aquesta aliança necessàriament es materialitzi.

Però, què és el populisme? En contra del que estableix el pensament habitual, no tots els que critiquen les elits o estan en certa manera enutjats amb l'*establishment* han d'etiquetar-se com a populistes i, per tant, han de ser considerats subjectes perillosos per a la democràcia. Ben al contrari, ser vigilant amb el poder pot ser signe d'una conducta genuïnament cívica. El que distingeix els polítics populistes és la seva pretensió de ser els únics que representen allò que anomenen «el poble real» o «la majoria silenciosa». I atès que ells tenen suposadament el monopoli de la representació del poble, la resta de candidats al poder són condemnats fonamentalment com a il·legítims perquè

se'ls acusa d'estar, d'alguna forma, corromputs. Quelcom menys obvi és que els populistes també afirmen que tots els ciutadans que no encaixen en la seva construcció simbòlica del poble, com també aquells ciutadans que critiquen aquesta pretensió de representació, no pertanyen realment al poble.

L'element clau del populisme no és, per consegüent, el seu antielitisme, sinó més aviat el seu antipluralisme, atès que l'*altre* sempre és considerat il·legítim i no pertany al col·lectiu. Això resulta obvi en la política de partits, però és menys obvi –tot i que encara més pernicios– pel que fa a la ciutadania mateixa ja que, per regla general, sempre hi ha minories impopulars que resulten expulsades del suposat «poble real».

És important entendre que aquesta postura no coincideix amb el nacionalisme. Cada populista ha de retre compte evidentment de qui és el poble, i els populistes de dretes recorreran generalment a la idea de nació –mesclada amb elements ètnics i nativistes–. Però el populisme d'esquerres no té per què emergir com un nacionalisme. Podríem dir, per tant, que hi ha una afinitat electiva entre populisme de dretes i nacionalisme (segons la terminologia de Max Weber), però ambdós termes no són idèntics.

No trobem tampoc en el populisme un posicionament polític concret, però sí que existeix una connexió entre el populisme de dretes –i en particular d'extrema dreta– i el recurs concret a les emocions en la política. Els polítics d'extrema dreta en particular atien la ira i la por quan adverteixen els ciutadans que estan sent desposseïts del seu país i que estan sent reemplaçats per una altra població que defineixen com a perillosa.

Les estratègies i tàctiques de mobilització populista es poden copiar fàcilment d'un país a un altre a través de les fronteres. La teoria conspirativa de «El Gran Reemplaçament», segons la qual forces perverses estan reemplaçant els veritables europeus» amb perillosos *altres* –musulmans, en concret–, ha estat circulant lliurement per Europa.

Cal dir però, que aquestes dinàmiques transnacionals no equivalen a una onada, i molt menys a un tsunami, com va afirmar en certa ocasió Nigel Farage. La metàfora de l'onada ens menaria a parlar d'un procés gairebé natural i, efectivament, imparable. Tanmateix, aquest no seria el cas. Com ha demostrat el polítleg estatunidenc Larry Bartels, hi ha molt poca evidència que a Europa existeixi una dinàmica similar a una onada, quelcom que ha estat confirmat per estudis estadístics d'empreses com Ipsos. Mitjançant una anàlisi detallada de les enquestes d'opinió pública, Bartels conclou que no hi ha evidència de canvis dràstics en els temes de més rellevància per a la major part de les mobilitzacions populistes d'extrema dreta, fet pel qual no estaria justificat parlar d'onada. Fins i tot en els països on els partits populistes d'extrema dreta han arribat al poder –Hongria des de 2010 i Polònia entre 2015 i 2023– no es pot argumentar que hi hagués, d'alguna manera, una demanda més gran de polítiques il·liberals abans del triomf d'aquestes formacions. Si hi ha canvis notables, aquests es deuen, amb tota probabilitat, a la propaganda estatal, però no es poden entendre com la causa fonamental del seu èxit electoral.

Significa això que res no ha canviat? Al cap i a la fi, sembla que en molts països europeus als partits populistes d'extrema dreta els va cada vegada millor. Serveixi d'exemple

alguns partits acabats d'arribar com VOX a Espanya, Reagrupament Nacional (RN) a França –on molts experts prediuen una victòria per a Le Pen a les presidencials de 2027–, o el partit alemany Alternativa per a Alemanya (AfD), al qual les enquestes li donen al voltant d'un 20% de la intenció de vot.

Bartels no nega que hi hagi canvis significatius. La qüestió és que la imatge d'una onada no reflecteix correctament aquests canvis. La metàfora de l'embassament, també relacionada amb l'aigua, explica millor la situació. És a dir, els partits populistes d'extrema dreta han millorat la seva capacitat de mobilitzar els ciutadans que, en termes generals, tenen inclinacions d'extrema dreta;

ciutadans que abans en cap cas votaven. Es tracta, òbviament, d'una tendència preocupant, però no significa que els ciutadans estiguin canviant d'opinió i apropant-se a posicionaments polítics populistes d'extrema dreta.

Tanmateix, quelcom sí que ha canviat. Les forces de centredreta i conservadores estan cada vegada més disposades a abraçar l'extrema dreta populista o, el que pot ser encara més perillós, copiar-ne la retòrica. Valérie Pécresse, per exemple, candidata a la presidència dels gaullistes

el 2022, la tendència més convencional en el marc de la V República francesa, suggereix que hi pot haver alguna cosa de veritat en la teoria del «Gran Reemplaçament». Una vegada que s'han fet aquestes afirmacions, resulta molt difícil convèncer els votants situats clarament en posicions convencionals que votar l'extrema dreta populista –que és qui va adoptar originàriament aquestes teories– és anar més enllà del que és admissible. I novament ve al cas una altra metàfora relacionada amb l'aigua: quan la presa es trenca, l'aigua surt en riuada.

L'element clau del populisme no és el seu antielitisme, sinó més aviat el seu antipluralisme, ja que l'altre sempre és considerat il·legítim

L'omnipresència de la metàfora de l'onada alimenta l'oportunisme del centredreta, atès que els polítics que se situen en aquesta posició de l'espectre polític, en convèncer-se que la tendència al populisme d'extrema dreta és imparable, tendeixen a fluir amb ella o acaben per pensar que poden moderar l'extrema dreta col·laborant-hi.

I si els populistes d'extrema dreta arribessin al poder en altres països, a més d'Hongria? Un pensament reconfortant ha estat que els nacionalistes no poden realment cooperar entre si. S'afirma que, per definició, no hi pot haver una Internacional de nacionalistes, com s'ha apuntat abans. Això és, evidentment erroni i, de fet, es poden citar nombrosos exemples històrics. Al segle XIX, nacionalistes liberals, com l'italià Giuseppe Mazzini, van cooperar a través de les fronteres europees com a resposta a l'imperatiu compartit de lluitar contra els imperis multinacionals. En l'actualitat, els populistes d'extrema dreta també poden lluitar contra enemics comuns. Només en l'hipotètic cas de que s'haguessin d'asseure plegats al voltant d'una mateixa taula de negociació, per exemple, a Brussel·les, perillaria realment la seva capacitat de prioritzar cadascun el seu país respectiu.

Això no significa que necessàriament una cooperació d'aquesta mena es produeixi. Hi ha diferències importants –per exemple, sobre la guerra de Rússia contra Ucraïna– que divideixen els populistes d'extrema dreta d'Europa. I els que intenten mostrar una moderació creixent tenen raons per distanciar-se dels més extrems –per exemple, Le Pen planteja dubtes sobre una hipotètica associació amb l'AfD d'Alemanya–. Però, filosòficament parlant, no hi ha cap obstacle perquè no es creï una «Internacional Nacionalista».

Els partits populistes d'extrema dreta han millorat la capacitat de mobilitzar els ciutadans amb inclinacions d'extrema dreta i que abans no votaven

